

Шачковська Л.С.,
канд. політ. наук, доцент
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

МІСЦЕ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ СВІТУ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

Розпад біполярного світоустрою, що сформувався після Другої світової війни, становлення його нової поліполярної архітектури, прискорення глобалізаційних процесів і загострення економічних і політичних криз, оновлення міжнародних структур безпеки – все це сприяло формуванню нової геополітичної та гео економічної структури сучасного світу, зумовило появу нових загроз соціального, політичного, економічного, інформаційного і воєнного характеру, а також посилило небезпеку наявних викликів.

Створення єдиного європейського геополітичного простору тісно пов'язане з розв'язанням проблем безпеки. Основу сучасної архітектури європейської безпеки було закладено ще на початку 90-х років ХХ ст., коли «холодне протистояння» було замінене на хитку рівновагу постбіполярного світу з якісно новими викликами, загрозами й конфліктогенним середовищем [7].

Нова система міжнародних відносин, що почала створюватися в 90-х роках минулого століття і з певними видозмінами існує й нині, характеризувалася, з одного боку, усуненням загрози великої за масштабами військової агресії в Європі з боку СРСР, з другого – появою нового кризового потенціалу внаслідок принципової зміни характеру загроз на терені колишнього радянського табору.

Традиційно європейська система безпеки спирається на: Організацію з безпеки і співробітництва в Європі; Раду північноатлантичної співпраці (РПАС); Західноєвропейський Союз (з такою назвою існує з 1954 р.).

У 2002 р. за рішенням Брюсселя ЗЄС делегував свої функції ЄС. Таким чином, посилив другу опору європейських спільнот – Європейську зовнішню й безпекову політику [3].

Кількість і різноманітність структур безпеки в Європі свідчать про поліваріантність безпекових схем у самій Європі і навколо неї. Очевидний спосіб оптимізації оборонних можливостей Європи – координація зусиль окремих країн, Європейського Союзу та НАТО для розбудови низки розширених складових колективної безпеки.

Розширення Заходу – ключовий процес сучасної Європи. Міжнародна ситуація в Європі, насамперед у Центрально-Східній її частині, визначається розвитком одного основного процесу – експансією Заходу, яка триває вже понад двадцять років і є справді революційною за своєю сутністю й масштабами. Під цим процесом розуміють поширення західних цінностей, розширення ЄС і НАТО. Вхідження країн Центрально-Східної Європи до НАТО, починаючи з 1999 р., та до Євросоюзу у 2004 та 2007 рр. принесло значні геополітичні зміни.

Сьогодні, вперше майже за півтисячі літ, більша частина континенту від Атлантичного океану до Бугу об'єднана в єдиний безпековий, економічний і політичний простір, а вплив потужних інституцій, що оформлюють ці простори (ЄС і НАТО), сягає Росії. Цей простір став ядром домінуючого нині на планеті суб'єкта, котрий отримав умовну назву «глобальний Захід». Саме таке безпрецедентне розширення Заходу, що триває вже майже два десятиліття, не тільки докорінно змінило, а й революціонізувало міжнародну ситуацію.

Альянс підтримує розвиток власне європейської системи безпеки й оборони в межах ЄС шляхом надання своїх ресурсів для операцій під проводом ЗЄС. У цьому контексті альянс і ЗЄС розвинули тісні відносини і практично розробили основні складові ЄСБО, як передбачено домовленістю, досягнутою в Берліні. З метою зміцнення миру й стабільності в Європі та за її межами європейські союзники посилюють свою дієздатність, зокрема шляхом вдосконалення військового потенціалу. Посилення відповідальності і

потенціалу європейських союзників у галузі безпеки й оборони стане вагомим внеском у зміцнення середовища безпеки альянсу [1, с. 29-30].

Привертає увагу безпрецедентне розширення альянсу. Станом на 2010 р. кількість членів НАТО збільшилося з 16 до 28. В осяжній перспективі до нього можуть вступити всі країни Південно-Східної Європи за винятком Сербії, яка поки що не ставить перед собою такої мети. Водночас ЄС, за деякими прогнозами, може об'єднати у своєму складі 38 і навіть більше держав Європи. Після завершення процесу інтеграції в євроатлантичні формування країн Південно-Східної Європи за рамками цих структур залишаться тільки такі країни, як Швейцарія й карликові держави Європи. Хоча неучасть Швейцарії і «малих» держав Європи в ЄС має умовний характер, оскільки прямо або опосередковано вони вже асоційовані з Євросоюзом через механізми Європейського економічного простору або двосторонні угоди. Про цей процес говорять і російські аналітики. Так, В. Воронков пише: «У НАТО вже прийняли всіх, кого тільки можна було, інші країни розраховувати на прийом до Альянсу не можуть або не хочуть. Ще складніше з Євросоюзом: для кандидатів вигадуються все нові критерії та перешкоди. Євросоюз, особливо в умовах кризи, поглинути нових членів без шкоди для себе не в змозі, винятком можуть стати лише Ісландія та Хорватія. Це означає, що велика кількість країн на євроатлантичному просторі виявиться, принаймні, найближчими роками, а то й десятиліттями, поза рамками НАТО і ЄС» [2, с. 90-91].

Поглиблення співробітництва ЄС і НАТО з країнами СНД. ЄС і НАТО розвивають співробітництво практично з усіма іншими учасниками ОБСЄ та неєвропейськими державами, ЄС пропонує європейським країнам СНД і державам Південного Кавказу перспективу асоціації й тіснішої інтеграції, починаючи з домовленості про вільну торгівлю, в обмін на гармонізацію політичного устрою, економічного регулювання й технічних стандартів. З країнами Центральної Азії ЄС підтримує прямий політичний діалог, орієнтований на розширення економічного, енергетичного й фінансового співробітництва, утвердження принципів верховенства закону й поваги до прав

людини, взаємодію у протистоянні новим викликам і загрозам безпеці. ЄС також – головний торговельний партнер більшості країн СНД.

Завдяки тому, що більшість держав є і членами НАТО, і членами ЄС, співробітництво в оборонній сфері стає і можливим, і логічним, і навіть неминучим. Одним із пріоритетних напрямів такого співробітництва має стати спільна бюджетна політика у сфері оборони, що надасть можливість оборонним структурам країн регіону краще організувати оборонне планування, спрямоване на пріоритети реформи. Зокрема, не менше 25% річного бюджету потрібно виділяти на дослідження, розробки та забезпечення, при цьому на персонал має витратитися не більше 40%.

Реалізація такої політики загострить фундаментальний конфлікт між модернізацією армії та політичним лобюванням, спрямованим на збереження заробітної плати військових та армійських посад. Але пошук компромісів у вирішенні цього конфлікту необхідний, якщо головним пріоритетом є відповідність збройних сил Європи потребам безпеки регіону. На національному рівні позачерговим завданням є питання загального військового обов'язку і територіальних сил оборони, що «з'їдають» лівову частку військового бюджету країн Європи.

Оскільки жодна європейська держава не може дозволити собі діяти самостійно, військова реформа вимагає більшої інтеграції та обміну інформацією, адже контроль інформації буде ключовим питанням у майбутніх конфліктах. Крім того, об'єднання інфраструктури (баз та портів) і тилових засобів (транспорту), включаючи полігони для загальної техніки, принесе значну економію, оскільки окремі країни нададуть раціональнішого вигляду довгим «тиловим хвостам» живої сили та техніки, що забезпечують підтримку бойових підрозділів армії.

Новітні виклики та загрози європейській безпеці змусили європейців повному поглянути на проблематику своєї безпеки, а також переоцінити роль традиційних безпекових інституцій. Так, попри досить тривалу історію європейських інтеграційних процесів, саме на початку 90-х років минулого століття чинники безпеки почали відігравати роль, мабуть, найпотужнішого

стимулу та орієнтиру їхньої подальшої еволюції. Існування загроз системного характеру пов'язане із загальною динамікою розвитку системи міжнародних відносин. Зі зникненням системи двополюсних стримувань та противаг у світі виник феномен певного безвладдя або, як його називали політологи на початку 90-х, «вакуум сили», або «вакуум безпеки». У новій ситуації країни Європи мусли розв'язувати якісно нові складні завдання, пов'язані з пошуком свого місця в новій міжнародній політичній та безпековій системах, забезпеченням власного захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз в умовах непередбачуваності й некерованості міжнародних процесів, а також оперативного заповнення вакууму сили в Центральній та Східній Європі за умов нагальної потреби переосмислення ролі традиційних міжнародних безпекових інституцій. Відносини із США теж стали об'єктом глибоких змін.

Загалом відносини європейців із США заслуговують на окрему увагу, оскільки саме в них міститься одна із загроз системного характеру. Після розпаду СРСР Сполучені Штати стали єдиною «гіперсилою» на планеті. Як влучно зазначав Г. Кіссінджер, завершення «холодної війни» породило спокусу переробити світ за американським зразком» [4, с. 733]. Неготовність американців дотримуватися багатосторонності, приписів міжнародного права та ООН спричинили низку дій і рішень США. Тогочасне бажання європейців розбудувувати власні безпекові механізми в рамках нової архітектури безпеки ґрунтувалося передусім на невідповідності значних досягнень на шляху створення потужної економічної спільноти на континенті безперечним домінуванням США в усіх питаннях, що стосувалися збройного захисту надбань європейської інтеграції. Водночас послаблення світового лідерства США у зв'язку з низкою принципових зовнішньополітичних помилок адміністрації Дж. Буша, зокрема під час глобальної війни з тероризмом і наслідками світової фінансової кризи, свідками якої ми нині є, спонукає до переосмислення ролі й місця євроатлантичного виміру безпеки та порушує питання появи нових впливових гравців у сучасній архітектурі європейської безпеки. До того ж сучасна архітектура безпеки характеризується глобалізацією

світових процесів, що передбачає зменшення ролі кордонів на шляху міжлюдських, інформаційних та економічних обмінів на планеті.

Однією із сучасних загроз для Європи є зростання ісламського фундаменталізму в безпосередній близькості до континенту. Після розпаду СРСР тероризм перетворився на загрозу номер один не тільки для США, а й для їхніх союзників – країн Західної Європи. Крім небезпеки терактів, зростання ісламського фундаменталізму поблизу європейських кордонів здатне виступити потужним чинником дестабілізації мусульман, які компактно проживають у країнах Європи, що, в свою чергу, може призвести до громадянського конфлікту.

Не менш гострими для сучасної архітектури європейської безпеки є також опосередковані та похідні загрози, серед яких значне місце посідають так звані м'які загрози [6, с. 65]. До цієї групи належать негативні супутні результати реалізації згаданих типів загроз. Значну загрозу для Європи становить також неконтрольований приплив біженців і нелегальних мігрантів з районів нестабільності.

Багаторівневий процес інтеграції в Європі відбувався шляхом створення єдиного соціально-економічного простору, принципи якого кожна країна реалізовувала відповідно до цінностей демократичного суспільства [5, с. 53].

Результатом поглиблення процесів європейської інтеграції, як прогнозується, стане подальше посилення в цьому контексті ролі Європейського Союзу. Адже економічний союз таких географічних розмірів, з населенням у майже 450 мільйонів осіб і ВВП понад 8500 млрд. дол. не може розвиватися без ефективного підтримання власної безпеки та оборони. З огляду на це перспективним видається СЄПБО – механізм, який, на відміну від традиційних наднаціональних чи національних інституцій (ООН, НАТО, ОБСЄ, спецслужб та армій окремих держав), здатен охопити одночасно всі рівні безпеки – від базового до найнижчого, а також працювати на стиках повноважень цих інституцій. Таким чином, європейська архітектура безпеки отримує свою завершену інституційну основу, що охоплює всі сфери сучасних викликів і загроз.

Список використаних джерел

1. Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО. – К., 2006. – С. 29–30.
2. Воронков В. Договор о европейской безопасности: после Корфу / Индекс безопасности: Российский журнал о международной безопасности. – Осень-зима 2009. – С. 90–91.
3. Електронний ресурс: – Режим доступу: <http://www.euroactiv.com>
4. Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1999. – С. 733.
5. Основи європейської та єроатлантичної інтеграції України: Навч. посібник / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, Ю. П. Сурмін та ін.; За заг. ред. В. П. Горбуліна. – К., 2006. – С. 53–59.
6. Семенюк О. У відповідь на «м'які» загрози: Спільна європейська політика в сфері безпеки та оборони – майбутнє європейської безпеки? // Політика і час. – 2004. – № 2. – С. 65.
7. Чекаленко Л. Геополітичні виміри об'єднаної Європи на рубежі ХХ–ХХІ століть [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2378/>